

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»

ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 2(18) сәуір-маусым 2019
ISSN 2710-3994

Бас редактор:
Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы

Редакциялық алқа:

- Абашин Сергей Николаевич – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Санкт-Петербургтегі Европа университеті (Ресей)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – тарих ғылымдарының докторы, профессор, И. Арабаев атындағы Қызғыз мемлекеттік университетінің ректоры. (Қырғызстан)*
- Аяған Бүркітбай Ғелманұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары. (Қазақстан)*
- Әлімбаев Нұрсан – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік музейінің директоры. (Қазақстан)*
- Әбусейтова Меруерт Қуатқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Р. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының «Тарихи материалдарды зерттеу» орталығының директоры. (Қазақстан)*
- Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)*
- Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Миссисипи өңірлік мемлекеттік университеті (Mississippi Valley State University) (АҚШ)*
- Кәрібаев Берекет Бақытжанұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, «Қазақстан тарихы» кафедрасының меңгерушісі. (Қазақстан)*
- Қожамжарова Дария Пернешқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Фудан Университетінің Қытай және Орталық Азияны зерттеу орталығының мен «Астана» ХҒК бірлескен директоры (Қазақстан)*
- Козодой Виктор Иванович – тарих ғылымдарының докторы, профессор. (Ресей)*
- Көкебаева Гүлжауһар Какенқызы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан)*
- Көмеков Болат Ешмұхамедұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті Халықаралық қытшақтану институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)*
- Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институтының директоры. (Қазақстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания)*
- Муртазаева Рахборхон Хамидқызы – тарих ғылымдарының докторы, Мирзо Ұлықбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті «Өзбекстан тарихы» кафедрасының профессоры. (Өзбекстан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – PhD доктор, Гданьск қаласындағы Екінші дүниежүзілік соғыс мұражайының ғылыми қызметкері. (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашұлы – археолог, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Герман археология институтының корр.-мүшесі. ҚР БҒМ ҒК Ә. Марғұлан атындағы Археология институты. (Қазақстан)*
- Сайлан Болат Санабайұлы – тарих ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. (Қазақстан)*
- Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)*
- Сыдықов Ерлан Бәттайұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры. (Қазақстан)*
- Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)*

Жауапты редактор:
Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы

Ғылыми редактор:
Қозыбаева Махаббат Мәлікқызы

Редактор:
Кубеев Рустем Жаулыбайұлы

Жауапты хатшы:
Қоңқабаева Арайлым

Техникалық хатшы:
Хумарзах Алтынбек

Главный редактор:
Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

- Абашин Сергей Николаевич – доктор исторических наук, профессор, Европейский университет в Санкт-Петербурге (Россия)*
- Абдырахманов Толобек Абылович – доктор исторических наук, профессор, ректор Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева (Кыргызстан)*
- Алимбай Нурсан – кандидат исторических наук, профессор, директор Центрального государственного музея Республики Казахстан (Казахстан)*
- Абусеитова Меруерт Хуатовна – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Республиканского центра по изучению исторических материалов Института востоковедения имени Р.Б. Сулейменова (Казахстан)*
- Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Аяган Буркитбай Гелманович – доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства КН МОН РК (Казахстан)*
- Голден Кэтти Стромайл (Kathie Stromile Golden) – PhD, Государственный университет долины Миссисипи (Mississippi Valley State University) (США)*
- Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (г. Нур-Султан, Казахстан)*
- Карибаев Берекет Бахытжанович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий кафедрой истории Казахстана, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Кожамжарова Дария Пернешовна – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Южно-Казахстанского университета им. М.Ауэзова (Казахстан)*
- Кожирова Светлана Басиевна – доктор политических наук, профессор, содиректор Центра исследования Китая и Центральной Азии Фуданьского Университета и МНК «Астана», руководитель Центра китайских и азиатских исследований (Казахстан)*
- Козодой Виктор Иванович – доктор исторических наук, профессор (Россия)*
- Кокебаева Гульжаухар Какеновна – доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч.Валиханова КН МОН РК (Казахстан)*
- Кумеков Болат Ешимхамбетович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института литературы и искусства им. М. Ауэзова (Казахстан)*
- Моррисон Александр (Morrison Alexander) – PhD, профессор Оксфордского университета (Великобритания) Муртазаева Рахборхон Хамидовна – доктор исторических наук, профессор кафедры «Истории Узбекистана» Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека. (Узбекистан)*
- Панто Дмитрий (Panto Dmitri) – доктор PhD, профессор, главный специалист научного отдела Музея Второй мировой войны г. Годаньска (Польша)*
- Римантас Желвис (Želvyys Rimantas) – доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет (Литва)*
- Самашев Зайнолла Самашевич – археолог, доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. Германского археологического института. Институт археологии им. А.Маргулана КН МОН РК (Казахстан)*
- Сайлан Болат Санабаевич – доктор исторических наук, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Казахстан)*
- Сыдыков Ерлан Батташевич – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, ректор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)*
- Таймагамбетов Жакен Кожажметович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК (Казахстан)*

Ответственный редактор:
Каипбаева Айнагуль Толганбаевна

Научный редактор:
Козыбаева Махаббат Маликовна

Редактор:
Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Ответственный секретарь:
Конкабаева Арайлым Нурболатовна

Технический секретарь:
Хумарзах Алтынбек

Editor-In-Chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Members of editorial board:

Abashin Sergei Nikolaevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, European University at St. Petersburg (Russia)
Abdyrakhmanov Tolobek Abylovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Rector of I. Arabaev Kyrgyz State University (Kyrgyzstan)

Alimbay Nursan – Candidate of Historical Sciences, Professor, Director of the Central State Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Abusseitova Meruert Khuatovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of the Republican Center for the Study of Historical Materials at R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies (Kazakhstan)

Abil Yerkin Amanzholovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Ayagan Burkhitbai Gelmanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of the Institute of History of the State CS MES RK (Kazakhstan)

Golden Kathie Stromile – PhD, Mississippi Valley State University (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University (Kazakhstan)

Karibayev Bereket Bakhytzhonovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Kozhamzharova Daria Perneshovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the NAS of the Republic of Kazakhstan, rector of the M. Auezov South Kazakhstan University (Kazakhstan)

Kozhirova Svetlana Bassieva – Doctor of Political Science, Professor, Co-Director of the Center for the Study of China and Central Asia of Fudan University and the International Scientific Complex of the National Company "Astana", Head of the Center for Chinese and Asian Studies (Kazakhstan)

Kozodoi Viktor Ivanovich – Doctor of Historical Sciences, Professor (Russia)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna – Doctor of Historical Sciences, Professor, chief researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MES RK (Kazakhstan)

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the International Institute of Kipchak Studies of the Al-Farabi Kazakh National University, Professor at L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Matyghanov Kenzhekhan Slyamzhanovich – Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of the NAS RK, Director of M. Auezov Institute of Literature and Art (Kazakhstan)

Morrison Alexander – PhD, Professor, University of Oxford (UK)

Murtazayeva Rakhborkhon Khamidovna – doctor of Historical Sciences, Professor at the Department of «History of Uzbekistan» of Mirzo Ulugbek National University of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Panto Dmitri – PhD, researcher at the Museum of the Second World War in Gdansk (Poland)

Rimantas Želvys – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University (Lithuania)

Samashev Zainolla Samashevich – archaeologist, Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of German Archaeological Institute. A. Marghulan Institute of Archeology CS MES RK (Kazakhstan)

Sailan Bolat Sanabayevich – Doctor of Historical Sciences, Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)

Sydykov Erlan Battashevich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Rector of L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Executive Editor:

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna

Scientific Editor:

Kozybayeva Makhabbat Malikovna

Editor:

Kubeyev Rustem Dzhaulybayevich

Executive Secretary

Konkabayeva Arailym Nurbolatovna

Technical secretary:

Khumarzak Altynbek

ӘӨЖ 94 (574.51)

ҰЗЫНАҒАШ ШАЙҚАСЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН НӘТИЖЕСІ

Икрам Н.Ә.

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының 2-курс магистранты

Аңдатпа. Мақалада XIX ғасырдың 50-60 жылдардағы Жетісудың саяси жағдайы баяндалады. XIX ғасырдың 70-жылдарынан бастап бұл мәселеге тарихшылардың назары арта түсті. Егер кеңестік тарихнамада бір жақты ғана бағасы беріліп келсе, тәуелсіздік жылдарынан бастап отандық тарихшылар мен шетелдік зерттеушілер Жетісу жерінде орын алған саяси-экономикалық мәселесіне жаңа көзқарастар мен зерделеу жүргізе бастады. Осы мәселе бойынша алғашқыларының бірі болып шетел зерттеушілері М.А Терентьев, В.Е. Недзвецкий, П. Пичугиннің берген бағаларын атап өтуге болады. Сонымен қатар, мақалада әр түрлі архивтік құжаттар, тақырып бойынша жарияланған материалдар талданды.

Түйін сөздер: Жетісу, бекініс, Қоқан, шайқас, Ұзынағаш

ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ УЗУНАГАЧСКОЙ БИТВЫ

Икрам Н.А.

магистрант 2-курса Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова.

Аннотация. В данной статье рассматривается политическая ситуация в Жетысу в 50-60-х гг. XIX века. С 70-х гг. XIX века эта тема вызвала интерес у многих историков. Если в советской историографии приводится только одна точка зрения, то с начала периода независимости отечественные историки и зарубежные исследователи приводят новые мнения по изучению политико-экономических проблем в Жетысу. Среди первых зарубежных исследователей, давших оценку данным вопросам - М.А Терентьев, В.Е. Недзвецкий, П. Пичугин. Вместе с тем, в статье были проанализированы различного характера архивные документы, а также материалы по данной теме исследования.

Ключевые слова: Узунгач, Коканд, Семиречье, укрепление, сражения.

REASONS AND CONSEQUENCES OR THE UZUNAGACH

Ikram N.A.

2-year Master's Student, Ch. Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology, Almaty, Kazakhstan

Abstract. This article discusses the political situation in Zhetysu in the 1850-1860s. Since the 1870s, this topic has aroused interest among many historians. While in Soviet historiography only one point of view is cited, since the beginning of the period of independence, domestic historians and foreign researchers have given new opinions on the study of the political and economic problem in Zhetysu. Among the first foreign researchers who evaluated this study are M.A. Terentev, V.E. Nedzvetsky, P. Pichugin. At the same time, the article analyzed archival documents of a different nature, as well as materials on this research topic.

Keywords: Uzunagach, Kokan, Semirechye, fortification, battle.

Кіріспе

Жалпы XIX ғасырдың 50-60 жылдардағы Жетісудың саяси-экономикалық жағдайы толық зерттелмеген, яғни әлі де болса зерттеуді қажет ететін мәселе болып табылады. Зерттеуде көрсеткендей бұл соғыстың сипаты ұлт-азаттық болған. Қазақтар Қоқан хандығының ықпалынан құтылып Ресей бодандығына кіргісі келетіні, ал қырғыздардың қоқан хандығының салық саясатына қарсы болып, тәуелсіз билікке ұмтылғаны көрсетіледі.

Материалдар мен әдістер

ҚР ОММ (Қазақстан Республикасының Орталық Мемлекеттік Мұрағаты), ӨР ОММ (Өзбекстан Республикасының Орталық Мемлекеттік Мұрағаты) және халықаралық конференция жинақтары мен басқа да деректерде жарияланған материалдармен салыстыра талдау негізінде мақала даярланды. Мақала жазу барысында негізінен тарих ғылымында басшылыққа алынатын тарихилық, салыстырмалық талдау, тарихи-жүйелік секілді әдістер қолданылды.

Талқылау

Қарастырылып отырған мәселеде қалам тартқан зерттеушілер, соның ішінде Б. Әбілдаұлы, І. Жансүгіров, Ә. Оспанов және т.б. өзіндік бағасын берген.

Нәтижесі. Ұзынағаш шайқасы қарсаңында Жетісу өлкесінің саяси-экономикалық және әскери-стратегиялық тұрғыдан маңызы артып, бұл жер үшін патшалық Ресей мен Қоқан хандығы өзара бәсекеге түсті. Қоқан хандығы орыстарға қарсы соғысқа қызу әзірленді. Түркістан қаласына Ауғанстаннан қару-жарақ жасайтын шебер маман келіп, жергілікті бекке зеңбірек, еуропалық үлгідегі артиллериялық оқ-дәрі жасауға жәрдем беруді ұсынады. Орынбордағы әскерилер бұл шеберді британдық Үндістан жіберген деп жорамалдаған. Қоқандықтар соғысқа әзірлік барысында қазақ-қырғыз ауылдарынан өз әскері үшін ірі қара, жылқы жинады. Қоқан әскерінің жиылатын жері алғашында Түркістан, кейін Ташкент болып белгіленеді. Пішпек, Мерке, Әулиеата және т.б. жерлердегі бекініс-қамалдар күшейтіледі, Мәллә хан жорыққа жарамды аттарды союға тыйым салады.

Ұзынағаш шайқасы болар жылы, яғни 1860 жылы көктемде, Жетісудағы қазақтар мен қырғыздардың малы жұтап, жаңа туған төл суық пен аштықтан көп қырылған, оның үстіне кей ауылдарда шешек ауруы шығып, адам шығыны көп болады, әсіресе, албан мен дулаттар қатты зардап шегеді. Мысалы, бір ғана Тезек төренің отбасында 2 баласы, анасы, бауыры сұлтан Шерәлі осы аурудан көз жұмған. Тезектің ауылдасы Беке сұлтан да шешектен қайтыс болады [1, 46-п.].

Бұл жағдай, әрине, Ұзынағаш шайқасы кезінде кері әсер етпей қоймады. Алайда, Ұзынағаш оқиғасына қалам тартқандар бұл халық қасіретіне мән бермей, өте шығады. Сонымен қатар Ұзынағаш шайқасы қарсаңындағы Ұлы жүз қазақтарының және Жетісудағы қырғыздардың экономикалық жақтан да әлсіреуі есепке алына бермейді. Соғысқа кететін шығындарды қоқандықтар да, орыстар да жергілікті халық есебінен өтеуге тырысты. Оның үстіне екі жақтың айдап салуымен болған руаралық тартыстар мен көршілердің барымтасы елдің берекесін кетірген. Көрші қырғыздардың барымтасы күшейіп, сарыбағыштар албанның 5500 бас малын айдап әкеткен. 1860 жылы Қоқан ханының беделі түсіп, бектер бағынудан қалған болатын. Осы уақытқа дейін орыстарға қарсы бірлесіп күресуге уәде беріп келген Бұхар ханы өзін пана тұтқан бұрынғы Қоқан ханы Құдиярды жақтап, 1858 жылы таққа отырған Мәллә ханға мойын бұрмайды. Сөйтіп, Мәллә хан Бұхар және Хиуа хандығы әскерлерімен күш біріктіре алмайды, әрі қырғыз, қазақ, өзбектердің біріккен күшін өзі бастап жүрудің орнына екі қолбасшы тағайындап, ұрыстың шешуші сәтінің уыстан шығып кетуіне себепкер болады. Бұл жөнінде Қ. Халид: «Орыстар бұл екі арада Алматыдан да бері өте бастаған соң, Әндіжан әкімі Галимбек, Түркістан уәлиі Қанағатшах екеуін алты мың әскерге бас етіп, екі бөліп, қарсы аттандырады. Бұлар Қастек пен Алматы

арасында орыс әскерлерімен кездесіп, қоршап алып, ұрысқа кіріскенде, Галимбек жеңісті қызғанып, өз әскерімен жылыстап кетеді» [2, 23-б.], – деп жазды.

Бұл пікірді оқиға ортасында болған Молда Нияз Мұхамед Қоқанди да растайды. Мәллә хан орыстар Алматы, Тоқмақ, Қастек бекіністерін алғанын естіп, өз әскербасыларын және шенеуніктерін шақырып, Әндіжан билеушісі Әлімбек бастаған қырғыздар Құртқа арқылы өтетін жолмен жүруді, арасында Кенесары ханның балалары Тайшық, Сыздық, Ахмет сұлтандар секілді 7-8 пансатбасыларға өз қосындарымен Ташкентке келуді бұйырады. Олар Ташкентте 2-3 күн тұрақтайды. Қанағатшаһ басқарған ташкенттік қосындармен бірге олар ғазуатқа қатысу үшін Пішпекке қарай жүріп кетеді [1, 8-п.].

Қоқан әскері суыт жүріп, 2-3 күнде Шымкентке жетіп, 2 күн ат суытқан соң, 6 күн жүріп, Әулиеатаға келеді, онда 6 күн демалып, тағы 6 күннен кейін Пішпекке жетіп жығылады, бұл жерде де 6 күн әзірлік жасап, жолға шығады. Шу өзені бойына екінші күні жеткен қоқандық әскер Ташкенттен Жетісуға жету үшін шамамен жарты айдан аса жол жүрген [3, с. 235].

1860 жылы шілдеде қырғыз манаптары қоқандықтармен бірге Шу бойына келіп, Қаракөлдегі аға сұлтан Әлиге 4 жігітті жіберіп, Қастекке шабуыл жасалса, ондағы қазақ билері не істейтінін білгілері келетіндіктерін сұраған. Бұрыннан қоқандықтармен байланысы бар Әли сұлтан Ұлы жүздің қадірменді адамдарын: Диқанбай, Сағат, Әлішкәй, Сұраншы, Андас, Суан, Туғанбайды және басқа билер мен батырларды, төрелерді шақырып, кеңес өткізеді. Бұл кеңесте қоқандықтарға кедергі жасамау туралы шешім қабылданып, егер де қоқандықтар Қастек түбінде жеңсе, бүкіл Іле бойындағы дулаттар қол жинап, қоқандықтарға қосылып, орыстардың жұмыстарына қолбайлау жасап, реті келсе, Алматыны өртеуге дейін баратындықтары туралы өзара бітімге келеді. Бұдан соң Алматыдағы ташкенттік саудагерлер дүкендерден тауарларын үйлеріне тасып, түк қып жиып, өрт бола қалса, сақтап қалу қамына кіріседі және Ташкенттен тауар әкелуге тыйым салынады, саудагер ташкенттіктер қатаң бақылауға алынып, әр жерге түнгі қарауыл қойылып, сақтандыру шаралары жасалады. Екіншіден, осы кеңесте Қастек түбіндегі орыстар жиған шөмелелерді өртеу әрекеті де қарастырылды. Кейіннен 14000 пұт шөп өртеледі. Үшіншіден, Іледегі бекініске шабуылдап, паромды жою, сөйтіп, орыстардың Қапалмен байланысын үзу, яғни қосымша күш алу жолын кесу жоспарланады. Бірақ орыс күзетшілерінің қырағылығы бұл шешімнің орындалуына мүмкіндік бермейді. Жалпы сұлтан Әли қоқандықтармен өзі тікелей емес, Диқанбай би арқылы хабарласып тұрған [4, 5-п.].

«Сұлтан Әли өзін өте екі ойлы ұстайды. Сұлтан Тезек онымен бұрын ылғи келіспей жүруші еді, енді онымен табысты. Хорунжий Сұраншы екі рет шақыртқанымызға келмей, экспедицияға қатысудан бас тартты. Отрядқа Шу бойында көшіп жүретін інісін жіберген, ол екі жүзді рөлде ойнап, біресе қоқандықтарға, біресе бізге мәлімет тасиды. Осыған байланысты бізге берілген қазақтардан партия құрып алсақ пайдалы болар еді, өздерінің сұлтандарына бағына қоймайтын беделді билерді жақтап, қолдасақ, сұлтандардың өзара келіспеушілігін өршітсек оң болар еді. Мысалы, былай: Тазабекті Тезекке қарсы, Сұраншыны Әлиге қарсы, Шапырашты Жанталды Сұраншыға және басқаға қарсы қойсақ, сөйтіп, олардың өзара қақтығысын, басқа руластарына әсерін біліп отырсақ. Бұдан өзге жалайырлардың жуастығын пайдалануға болады, алайда сұлтан Қамбарды аңду керек, өйткені ол Тезекпен достық қарым-қатынаста, оның аға сұлтан Жанғазыға қарсы подполковник Г.А. Колпаковскийге мәлімет бергені белгілі [1, 9-п.]», – деп жазады 1860 жылы 23 шілдеде генерал Г.Х. Гасфорд Іле өлкесі әскерін басқарушы Сібір корпусының командиріне.

Орта Азияға орыстардың алғашқы жорығының бастауындай болған Ұзынағаш шайқасы 1860 жылы 18-21 қазанда Ұзынағаш түбінде, Қарақастек өзені бойында өтті.

Бұл шайқасқа орыс әскерлері де қатты әзірленді. Қастек бекінісі күшейтілді, ондағы әскерлерге қолбасшы болып майор Экеблад тағайындалды. Қаскелеңдегі 100-дей казакқа есаул

Бутаков жетекшілік етті. Ұзынағаш пен Қастек бекінісінің ортасындағы Саурық қорғанында подпоручик Сярковскийдің әскерлері тұрды.

Қолға түскен Пішпек, Тоқмақ бекіністерінің бектері дереу Семейге жөнелтіледі. Орыстар қоныстанған Үлкен Алматы, Кіші Алматы, Қаскелең, Талғар және тағы басқа жерлердің қорғанысы күшейтіліп, бұл қоныстардың тұрғындары жаппай қаруландырылады. Дулаттардың жартысының қоқандықтар жаққа шыққаны Г.А. Колпаковскийді қатты алаңдатқаны соншалықты, ол Ұлы жүздің қалған адамдарына хат жазып, асығыс кісі жіберіп, қоқандықтарға қарсы күресте орыстарға жәрдем беруді өтінеді және қоқандықтардан түскен олжаны түгелімен қазақтарға беруге уәде береді. Г.А. Колпаковский тұтқынға алармын деген оймен Алматыға Тезек төре, Жанғазы төре секілді өзі күдіктенген, бірқатар адамдарды шұғыл шақыртады, бірақ олар шайқас аяқталар тұста ғана төбелерін көрсетеді. Полковник Колпаковскийдің басқаруымен Ұзынағаш шайқасына 4 зеңбірегі және 2 ракеталық станогы бар 3 рота жаяу әскер, 400 казак, барлығы 799 адам қатысады. 1860 жылдың 18-ші қазанында Қастекте 4 рота, 4 казак жүздігі, 3 ауыр зеңбірек, 4 жеңіл зеңбірек, Саурық қорғанында 1 рота және ракетті станок, Ұзынағашта 1 рота, 1 казак жүздігі және 2 жеңіл зеңбірек, Қаскелеңде казактардың 1/2 жүздігі, Алматыда 2 рота және казактардың 1 1/2 жүздігі, Іле бекінісінде 1 рота, 1 казак жүздігі және 2 зеңбірек болған. Орыс әскерлеріне шайқас кезінде поручик Вроченский, подпоручик Курковский, штабс-капитан Обух, есаул Бутаков, поручик Соболев, хорунжий Ростовцев, подпоручик Сярковский, Шаняевский, есаул Усов, сотник Жеребьятев және тағы басқалар жетекшілік жасады. Бұлардың көбі тәжірибелі әскерилер еді.

1846-1847 жылдары Түркістан қаласы бегі болған, 1850-1860 жылдары Ташкентті билеген қолбасшы Қанағатшаһ басқарған қоқандықтар жақтан неше адам, соның ішінде, қанша казак қатынасы туралы әр түрлі мәлімет бар. Молда Нияз Мұхаммед Қоқанди ташкенттік Шағман жожа бастаған 7 000 әскер, Әндіжан билеушісі Әлімбек басқарған 12 мың әскер қатысты дейді [5, с. 5].

В.Е. Недзвецкий 12 мың қоқандық, 10 мыңдай казак, барлығы 22 мың әскер Қанағатшаһқа бағынды, 2 мыңы бөлек қимылдады десе [6, с. 61-62], І. Жансүгіров дулаттар көмекке 1000-нан аса жігіт берді деген мәлімет келтіреді [7, 36-б.]. Қ. Халид Әлімбек пен Қанағатшаһ бөліп басқарған 6 мың әскер деп көрсетсе [2, 23-б.], осы шайқасқа белсене қатысқан Ахмет сұлтан Кенесарыұлы Қанағатшаһ паруанашы 40 мың әскермен Алматыға аттанды деп жазған.

Соғыс барысында орыстар жасырынып жатып, ал қоқандықтар аттың үстінде жүріп соғысқан. Сондықтан да орыс артиллериясы ұрыста шешуші рөл атқарған. Туған жердің тағдыры үшін шайқасқа қатысқан қазақтар жанкешті ерлік көрсетті. Қазак, қырғыз жігіттеріне Байзақ, Батырбек, Момынбек, Қожабек датқалар мен Сыпатай би, қырғыз манабы Жантай және тағы басқа қариялар ақыл-кеңес беріп, демеп отырды. Қордай, Ұзынағаш төңірегіндегі қазақтардың қоқандықтар жағына өтуіне Байзақ датқа көп әсер етті. Сыздық төре, Сұраншы батыр, Байсейіт батыр, Арыстан батыр, Ақмолда батыр қазақ-қырғыз қолын бастап шығады. Қырғыздардан сол кезде 21 жаста болған Жантай манаптың ұлы Шабдан ерлікпен күреседі [8, 21-б.]. Сондай-ақ, сарыбағыштан Үмбетәлі, Төрегелді, саяқтан Тайлақтың ұлы Осмон, солто ішінен бөлекбайлық Корчу батыр белсене қатысқан деген мәліметтер бар [9, 31-б.]. П. Пичугин қырғыздардың атты әскері 3000-дай адам болды, солто руын Іледен қуылған біздің дұшпанымыз – Тойшыбектің баласы Байсейіт бастап келді [10, с. 14] деп көрсетеді. Бұл мәлімет Байсейіт батырдың қырғыз жігіттеріне де қолбасшылық жасағанын аңғартады.

Ахмет Кенесарыұлының кітабында бұл шайқас туралы төмендегідей мәлімет келтіріледі: «Қанағатшаһ аттанғаны жайлы хабар алған соң, Г.А. Колпаковский әскерін шекарадағы Қастек бекінісі маңына орналастырып күтіп жатты. Қанағатшаһ асудан асып Ырғайты-Қайыңды деген жерге жеткен соң, Тайшық, Сыздық, Ахмет сұлтандарға қырғыз, қазақтардан құралған бір топ

жасақ беріп: «Ілгері барып, ала алсаңдар Ұзынағашты алыңдар. Ала алмаған күнде де жауды Қастекке жібермендер, ертең біз де жетеміз», – деп бұйрық берді... Сұлтандар Ұзынағашқа жеткенде, онда бір зеңбірегімен екі жүз солдат бар екен. Сұлтандар солдаттардың мылтық атуына да, зеңбірек атуына да мұрша бермей, шабуылға кірісті, сондықтан екі жақтан адам шығыны көп болған жоқ. Жаужүрек жігіттер жау шебіне шауып барып, солдаттардың қолдарындағы мылтықтарын да тартып алып жүрді. Осылай олар үш күн соғысты. Төртінші күн дегенде Қастектегі орыс әскері түнде кейін шегініп, Ұзынағашқа жақындады. Таң ата, Г.А. Колпаковскийдің өзі басқарған сегіз жүз солдат мылтықпен де, зеңбірекпен де атқылап сұлтандарды кейін шегінуге мәжбүр етті. Бұдан кейін де Ұзынағаш пен Қастек арасында бірнеше қақтығыс болды. Ақыры, Саурық батыр қорғаны дейтін жерге қырық мың әскерімен Қанағатшах паруанашы да келіп жетті. Мұнша көп әскерді көрген Г.А. Колпаковский де тоқтады. Қанағатшах паруанашының әскері мылтық атып түске дейін шабуыл жасады. Оның сарбаздары орыс әскеріне жақындаған кезде Г.А. Колпаковский жеті зеңбіректі картөпешпен оқтап, дүркіндете атуға бұйрық берді. Зеңбірек оғынан Қоқан сарбаздары топалаң тиген қойдай қырылды. Сол жерде жеті жүз сарбаз және көптеген атты әскер қаза тапты» [11, 20-21-бб.].

Осы шайқаста қоқандықтар жағында шайқасқан әскерлердің шығыны туралы әр түрлі мәлімет бар. П. Пичугин қоқандықтардан 400 адам оққа ұшып, 600-і жараланды, ал орыстар жағынан 2 адам өліп, 32-і (арасында подполковник Г.А. Колпаковский мен подпоручик Сярковский бар) жараланды деп көрсетеді [10, с. 35].

Қазақтарға қатысты Г.А. Колпаковский былайша мәлімет береді: «1860 жылдың қазанында қоқандықтар үндеу хаттар арқылы орыстарға қарсы бүкіл Орданы қарсы қоя білді, шапыраштыдан прапорщик Сұраншы және Андас, ботбайдан белгілі би, прапорщик Діқанбай, қасқараулық қазақ батыры Шаян, қасқараулық би Керім және басқа да ықпалды адамдар қоқандықтар жағында шайқасты. Бізге тілектес болмаса да сұлтан, полковник Әли, жаныс руынан прапорщик Туғанбай және Іленің оң жағында көшіп жүретін барлық билер біз жақта қалды. Әли сұлтан сатқындық жасады ма деп күдіктенетіндей ештеңе істемесе де, мен кейін білгенімдей, сансыз қолы бар қоқандықтар орыстарды сөзсіз жеңеді және Іле өлкесін орыстардан тазалайды деп сенген, бірақ өзінің үмітін жасырын ұстау үшін, қашқандай жағдай болса қажет тандаулы аттары бар өзінің баласы Әблесті қосты, алайда, барлық қауіпті тұста ол менің жанымда болды. Менің қасымнан бір елі қалмаған басқа қазақтардан аз ғана адамы бар ботбайлық прапорщик Қожағұл, өздеріңізге мәлім Қуат баласымен және қасқараулық қазақ көпесі Иса, науқасына орай жорыққа қатыса алмаған прапорщик Жайнақтың інісі, қоқандықтармен біздің шайқасымыз кезінде ол Алматыға тағы бір інісін 50 жігітпен жіберді, шолғыншы ретінде пайдаланылған олар табандылық пен ержүректілік көрсетті. Менің шақыруыммен жалайырдан прапорщик Бөлекби мен Бектайыр 60 жігітімен ұрыс біткен кезде келді, ал албаннан 30 жігітпен Тезек пен Атамқұл келді. Мен олардың ерте келмегеніне қатты қуандым, тәжірибе көрсеткеніндей, олар бізді осындай маңызды істің кезінде тықсырып жіберер ме еді» [12, 245-п.].

Орыс әскери шенеуніктері Ұзынағаш шайқасында Қанағатшахтың соғыс жоспарының өте дұрыс жасалғанын айтып, жоғары бағалады. Қанағатшахтың жоспары бойынша: біріншіден, қару-жарақ көп жиналған, бірақ орыс әскерлері аз орналасқан Алматыны алу көзделді. «Алматыға шабуыл жасалса, – деп жазды І. Жансүгіров, – Қараталдан оңтүстікке қарайғы Ұлы жүз түгелімен Қоқанға қосылатын еді. Сөйтіп, әр жердегі бөлек-бөлек орыс әскерін бет-бетімен қоянша соғып жеңетін еді. Онда Ертіске шейінгі Орта жүз түгелімен қозғалып, тұс-тұсындағы орысты шауып жіберуге кәдік еді» [7, 38-б.]. Екіншіден, ойға-қырға от қою әдісі жүзеге асырылды. Жел айдаған өрт Саурық қорғанына жақындап келіп, басқа жаққа ауып кеткен. Даладағы өрт отрядқа қауіпсіз болғанымен, оқ-дәрі жәшіктеріне тигенде, сөз жоқ, орыс әскерлерін шығынға батыратын еді. Үшіншіден, алдын ала орыс әскерлерінің күшін бытыратып, састыру мақсатымен

«Қоқандықтардың бір бөлігі Ілеге кетті», «Сұраншы бастаған мыңға жуық қол Алматыға кетті» деген сияқты дақпырт сөздер таратып, дұшпан күшінің бөлініп жарылуын қамтамасыз еткен. Төртіншіден, артиллерияны орыс әскерлерінің күшін титықтатып барып қосу көзделген. Бірақ Қанағатшақтың бұл соғыс жоспары іске аспай қалды. 1872 жылы П. Пичугин Ұзынағаш шайқасына былай деп баға берді: «Қоқандықтар бұл шайқаста біржола жеңілген жоқ, олардың тек алғашқы аптығы басылды, көп шығыннан кейін қайта шабуылға шығуға батпады, сөйтіп шегіну арқылы өздерінің жеңілгендігін білдірді» [10, с. 39].

Қорытынды

Ұзынағаш шайқасы Іле өлкесінде орыстардың біржолатабантіреуіне әкелді және Іленің оңтүстігінен орыстарды біржола ығыстырып шығармақ болған қоқандық күшке, түркі-мұсылмандардың біріккен күшіне қатты соққы берілді. Сөйтіп, Жетісу өлкесінде 1860 жылдан бастап орыс ықпалы біржола орнады. Бұдан кейінгі кезеңде қазақтар мен қырғыздар оңтүстік өңірдегі қалалар мен бекіністерді қорғау бағытында қоқандықтар ұйымдастырған іс-шараларға тартыла бастады.

Әдебиеттер

- 1 КРОММ. 3-к., 1-т., 32-іс.
- 2 Халид Қ. Тауарих хамса (Бес тарих) / ауд. Төтенаев Б., Жолдасов А. – Алматы: Қазақстан, 1992. – 304 б.
- 3 Материалы по истории киргизов и Киргизии. – М.: Наука, 1973. – 280 с.
- 4 КРОММ. 3-к., 1-т., 501- іс.
- 5 Бартольд В.В. Туземец о русском завоевании // Собр. соч.: в 9 т. – М.: Наука, 1964. - Т. 2. - Ч. 2. –С. 324-358.
- 6 Недзвецкий В.Е. Узунагачское дело. Историческая справка к пятидесятилетию юбилею 21 октября 1860-1910 гг. – Верный: Тип. Семиреченского обл. правления, 1910. – 95 с.
- 7 Жансүгіров І. Жетісу. – Алматы: Ценные бумаги, 2001. – 180 б.
- 8 Кызаев А. Жантай хан (Тарыхый очерк). – Бишкек: Учкун, 2004. – 47 б.
- 9 Закиров С. Шабдан баатыр жөнүндө баян // Шабдан баатыр / түзгөн Н.Капаров. – Бишкек: «Ала Тоо» журналынын тиркемеси, 1992. – 30-43-бб.
- 10 Пичугин П. Вторжение коканцев в Алатавский округ в 1860 году // ВС. – 1872. - № 5-6. – С. 5-41.
- 11 Кенесарыұлы А. Кенесары және Сыздық сұлтандар. – Алматы: Жалын, 1992. – 48 б.
- 12 ӨРОММ. И-715-к., 1-т., 24-іс.

References

- 1 KROMM. 3-k., 1-t., 32-is.
- 2 Halid K. Tauarikh hamsa (Bes tarikh) / aud. Totenaev B., Zholdasov A. – Almaty: Kazakstan, 1992. – 304 b.
- 3 Materialy po istorii kirgizov i Kirgizii. – M.: Nauka, 1973. – 280 s.
- 4 KROMM. 3-k., 1-t., 501- is.
- 5 Bapto'l'd V.V. Tuzemec o russkom zavoevanii // Sobr. soch.: v 9 t. – M.: Nauka, 1964. - T. 2. - Ch. 2. –S. 324-358.
- 6 Nedzvecckij V.E. Uzunagachckoe delo. Istoricheskaja spravka k pjatidesjatiletnemu jubileju 21 oktjabrja 1860-1910 gg. – Vernyj: Tip. Semirechenskogo obl. pravlenija, 1910. – 95 s.
- 7 Zhancugipov I. Zheticu. – Almaty: Cennye bumagi, 2001. – 180 b.
- 8 Kyzaev A. Zhantaj han (Taryhyj ocherk). – Bishkek: Uchkun, 2004. – 47 b.
- 9 Zakirov S. Shabdan baatyp zhonyndo bajan // Shabdan baatyr / tyzgon N. Kaparov. – Bishkek: «Ala Too» zhurnalynyn tirkemesi, 1992. – 30-43-bb.
- 10 Pichugin P. Vtorzhenie kokancev' v Alatavskij okrug v 1860 godu // VS. – 1872. - № 5-6. – S. 5-41.
- 11 Kenesaryuly A. Kenesary zhane Syzdyk sultandar. – Almaty: Zhalyyn, 1992. – 48 b.
- 12 OROMM. I-715-k., 1-t., 24-is.

МАЗМҰНЫ

Алиакбарова А.П., Дүкенбаева З.О. ТҮРКИЯДАҒЫ ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫНЫҢ ТАРИХЫ.....	5
Губайдуллина М.Ш., Лю Ци, Суйналиев А.А. ҚАЗАҚСТАН – РЕСЕЙ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯ ҚАТЫНАСТАРЫ.....	11
Жақсылықов А.Ж., Мәжен Е., Жамашев А. БҰХАР ЖЫРАУДЫҢ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ДІНИ САРЫН.....	20
Жансеитова М.М. АСЫЛБЕК СЕЙІТОВ ҚУҒЫН-СҮРГІН ҚҰРБАНЫ.....	29
Жанұзақ Р.Ж. МЕМЛЕКЕТТІК ДУМАҒА САЙЛАНҒАН ҚАЗАҚ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕР (1906-1907).....	34
Жораева Г.Т. ҰЛТ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯСЫНЫҢ ҚУҒЫНДАЛУ ТАРИХЫ (XX ҒАСЫРДЫҢ 20 ЖЫЛДЫҢ СОҢЫ-30 ЖЫЛДЫҢ БАСЫ).....	40
Жуманова А.З. 1940 - 1980 ЖЖ. БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТІЛДІК РЕФОРМА ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖҮЗЕГЕ АСУЫ.....	46
Жүрсінбаев Б.А. ТҮРКИСТАНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҰЙЫМДАРДЫҢ КЕҢЕСТІК БИЛІКТІҢ ОРНАУЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ҰСТАНЫМДАРЫ.....	61
Икрам Н.Ә. ҰЗЫНАҒАШ ШАЙҚАСЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН НӘТИЖЕСІ.....	73
Исова Л., Стыбаев Б. ҚАЗІРГІ КЕЗЕНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН-МАЖАР ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ АХУАЛЫ МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ.....	79
Каттабекова Н.Қ. КӨНЕ ТҮРІКТЕРДЕГІ ТӘңІРШІЛДІК.....	87
Күркеев Е.М. ЭТНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ СӘЙКЕСТІКТІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	94
Кыйзатова С.М. ҚАЗАҚ ЖАСТАРЫНЫҢ ҰЛТАРАЛЫҚ НЕКЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ.....	99
Қабдолдина К.Қ. КЕҢЕСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАЗАҚ ӘЙЕЛДЕРІНІҢ ТЕНДІК МӘСЕЛЕСІ.....	106
Қалиолла А., Шарыпқазы Н. ҚЫТАЙ «СҮЙЕК ЖАЗУЫНЫҢ» ТАБЫЛУЫ МЕН ҒЫЛЫМИ АЙНАЛЫМҒА ЕНУІ.....	113
Қасабекова Е.Қ. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ДІНДАРЛЫҚ ДӘСТҮРЛЕРІНЕ ШОЛУ.....	121
Қозыбақова Ф.А., Бекмаш Ә.С. РАЙЫМБЕК БАТЫР ЖӘНЕ ОНЫҢ КЕСЕНЕСІНІҢ САЛЫНУ ТАРИХЫНАН.....	129
Қоңырбаев Н.Ө. XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫНДАҒЫ ОМБЫ УЕЗІ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ КӘСІПШІЛІГІ.....	137
Қуанбай О.Б. ҚАЗАҚ - ЖАПОН ТІЛДЕРІНІҢ ТАРИХИ ТАМЫРЛАСТЫҒЫ.....	144
Лебаев Ф.Р. СЕМЕЙ ІШКІ ОКРУГЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ: ТАРИХНАМАЛЫҚ АСПЕКТ.....	166
Маулит Б., Шарыпқазы Н. ҚЫТАЙ ИМИДЖІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ФАКТОРЫ.....	174
Мырзабеков М.С., Мырзабекова Р.С. ДЖ. У. БУШ ТҮСЫНДАҒЫ АҚШ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНЫҢ БАСТЫ ҰСТАНЫМДАРЫ.....	186
Нұрсұлтанова Л.Н., Аубакирова Д.Н. ҚАЗАҚСТАН-ЕУРОПАЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАР.....	197
Омарова Г.Ә., Мурзаходжаев Қ.М. ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНО-ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ДАМУЫ (1999-2018 ЖЖ.).....	207
Сандыбаева А.Д. ТҮРКИСТАН ҚАЛАСЫНДАҒЫ XIX ҒАСЫРДЫҢ СОҢЫ МЕН XX ҒАСЫРДЫҢ БАС КЕЗІНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ ҮДЕРІСТЕР.....	215

Сәтенова М.Р., Шалабаева А.Б. ҰЛЫ ЖҮЗ ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ РЕСЕЙ БОДАНДЫҒЫН ҚАБЫЛДАУ ТАРИХЫНАН.....	222
Сәкен С.И. НОҒАЙЛЫ ДӘУІРІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЭПОСЫ.....	232
Смағұлов Б. XVIII –XX ҒАСЫРЛАРДА ҚАЗАҚТАРДЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРАМЫНДАҒЫ «ҚОЖА» ГЕНЕАЛОГИЯЛЫҚ ТОБЫ.....	243
Танатарова Ж.Т., Маратова С.А. ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКИЯ АРАСЫНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ЖӘНЕ МӘДЕНИ-ТАРИХИ ҚАТЫНАСТАР (ТӘУЕЛСІЗДІК ЖЫЛДАРЫ).....	259
Тасилова Н.А. ТӘУЕКЕЛ ХАННЫҢ ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН НЫҒАЙТУДАҒЫ РӨЛІ МЕН СЫРТҚЫ САЯСАТТАҒЫ ҰСТАНЫМЫ.....	263
Токбергенова З.С. ТҮРКІСТАН ӨЛКЕСІНДЕГІ ЖӘДИДШІЛДІК ҚОЗҒАЛЫСТЫҢ ҚЫЗМЕТІ.....	271
Токболат С.Т. ТҮРКІСТАН ӨЛКЕСІНДЕГІ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҰЙЫМДАРДЫҢ БОЛЬШЕВИКТЕРМЕН ҚАТЫНАСЫ.....	284
Уалтаева А.С., Отар А.С. Ғ.Н. БӨКЕЙХАНОВ ҚОҒАМ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТ ҚАЙРАТКЕРІ.....	296
Уразмагамбетов Н.Н. ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУІ.....	301
Хакім А.Е. ТАРИХ-И РАШИДИ ШЫҒАРМАСЫНДАҒЫ МОҒОЛСТАНҒА ҚАТЫСТЫ ЖЕР-СУ АТТАРЫ.....	307
Шакенов С.Т., Ермағамбетов А.Е., Рысбек Б. ҚАЛБА-НАРЫМ ӨҢІРІНДЕГІ ЕЖЕЛГІ МЕТАЛЛУРГИЯ, ТАУ- КЕН ІСІНІҢ ЗЕРТТЕЛУ ТАРИХЫНДАҒЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР.....	317
Шалдарбекова А. ТҮРКІ ӨРКЕНИЕТІНІҢ ХРОНОЛОГИЯСЫ МӘСЕЛЕСІ БОЙЫНША.....	323
Шалдарбекова А.Б. ҚАЗАҚСТАНДА РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ САНА СЕЗІМНІҢ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ЖАҒДАЙЫ ТУРАЛЫ: ТАРИХИ КӨЗҚАРАС.....	328
Шарапова Қ. МҰСТАФА ШОҚАЙ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ТӘУЕЛСІЗДІК ИДЕЯСЫ.....	333
Шоинжанова М.Т., Уалтаева А.С. ҚАЗАҚ-ҮНДІ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ХАРАКТЕРІ (САЛЫСТЫРМАЛЫ СИПАТЫ).....	338
Эрейли А.Б., Мақашева К., Шалкеева З. ИСЛАМ ЫНТАМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫНЫҢ ДАУ- ЖАНЖАЛДАРДЫ РЕТТЕУДЕГІ ӨЛЕУЕТІ.....	345

СОДЕРЖАНИЕ

Алиакбарова А.П., Дукенбаева З.О. ИСТОРИЯ КАЗАХСКОЙ ДИАСПОРЫ В ТУРЦИИ.....	5
Губайдуллина М.Ш., Лю Ци, Суйналиев А.А. ОТНОШЕНИЯ КАЗАХСТАН – РОССИЯ И ЕВРАЗИЙСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ.....	11
Жаксылыков А.Ж., Мажен Е., Жамашев А. РЕЛИГИОЗНЫЕ МОТИВЫ В ПОЭЗИИ БУХАР ЖЫРАУ	20
Жансеитова М.М. ЖЕРТВА РЕПРЕССИЙ АСЫЛБЕК СЕЙТОВ.....	29
Жанұзақ Р.Ж. ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ В РАБОТЕ ДЕПУТАТОВ-КАЗАХОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ДУМЫ (1906-1907).....	34
Жораева Г.Т. ИСТОРИЯ РЕПРЕССИЙ КАЗАХСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ (КОНЕЦ 20-Х-НАЧАЛО 30-Х ГГ. XX ВЕКА).....	40
Жуманова А.З. ЯЗЫКОВАЯ РЕФОРМА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ И ЕЕ РЕАЛИЗАЦИЯ В 1940-1980-х гг.....	46
Джурсунбаев Б.А. ПОЗИЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ ТУРКЕСТАНА В СВЯЗИ С СТАНОВЛЕНИЕМ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ.....	61
Икрам Н.А. ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ УЗУНАГАЧСКОЙ БИТВЫ.....	73
Исова Л., Стыбаев Б. СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНСКО-ВЕНГЕРСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	79
Катгабекова Н.К. ТЕНГИРИАНСТВО У ДРЕВНИХ ТЮРКОВ.....	87
Куркеев Е.М. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЭТНИЧЕСКОЙ И НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ.....	94
Кыйзатова С.М. МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ БРАКИ КАЗАХСКОЙ МОЛОДЕЖИ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ.....	99
Кабдолдина К.К. ПРОБЛЕМА РАВЕНСТВА КАЗАХСКИХ ЖЕНЩИН В СОВЕТСКОМ КАЗАХСТАНЕ.....	106
Қалиолла А., Шарыпқазы Н. ОТКРЫТИЕ КИТАЙСКИХ «ПИСЕМ НА КОСТЯХ» И ИХ ВВЕДЕНИЕ В НАУЧНЫЙ ОБОРОТ	113
Касабекова Е.К. ОБЗОР РЕЛИГИОЗНЫХ ТРАДИЦИЙ КАЗАХСКОГО НАРОДА.....	121
Қозыбақова Ф.А., Бекмаш Ә.С. ИЗ ИСТОРИИ БАТЫРА РАЙЫМБЕКА И ЕГО МАВЗОЛЕЯ.....	129
Конырбаев Н.О. РЕМЕСЛА У КАЗАХОВ ОМСКОГО УЕЗДА КОНЦА XIX ВЕКА.....	137
Қуанбай О.Б. ИСТОРИЧЕСКАЯ ОДНОКОРЕНЕННОСТЬ КАЗАХСКОГО И ЯПОНСКОГО ЯЗЫКОВ.....	144
Лебаев Ф.Р. ФОРМИРОВАНИЕ СЕМИПАЛАТИНСКОГО ВНУТРЕННЕГО ОКРУГА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	166
Маулит Б., Шарыпқазы Н. ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ИМИЖДА КИТАЯ.....	174
Мырзабеков М.С., Мырзабекова Р.С. ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ США ПРИ ДЖ. У. БУШЕ.....	186
Нурсултанова Л.Н., Аубакирова Д.Н. КАЗАХСТАНСКО-ЕВРОПЕЙСКИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫЕ ПРОЕКТЫ.....	197
Омарова Г.А., Мурзаходжаев К.М. ЭТНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА (1999-2018 ГГ.).....	207
Сандыбаева А.Д. СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ГОРОДЕ ТУРКЕСТАНЕ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛО XX ВВ.....	215

Сатенова М.Р., Шалабаева А.Б. ИЗ ИСТОРИИ ПРИНЯТИЯ РОССИЙСКОГО ПОДДАНСТВА КАЗАХАМИ СТАРШЕГО ЖУЗА.....	222
Сакен С.И. НОГАЙСКАЯ ЭПОХА И КАЗАХСКИЙ ЭПОС.....	232
Смагулов Б.К. ГЕНЕАЛОГИЧЕСКАЯ ГРУППА «ҚОЖА» В ЭТНИЧЕСКОМ СОСТАВЕ КАЗАХОВ В XVIII–XX В.....	243
Танатарова Ж.Т., Маратова С.А. ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ И КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И ТУРЦИЕЙ (В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ).....	259
Тасилова Н.А. РОЛЬ ТАУЕКЕЛ ХАНА В УКРЕПЛЕНИИ КАЗАХСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ И ЕГО ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА.....	263
Токбергенова З.С. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДЖАДИДСКОГО ДВИЖЕНИЯ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ.....	271
Токболат С.Т. ОТНОШЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ С БОЛЬШЕВИКАМИ.....	284
Уалтаева А.С., Отар А.С. Г.Н. БУКЕЙХАНОВ – ОБЩЕСТВЕННЫЙ И ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ.....	296
Уразмагамбетов Н.Н. ИЗУЧЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ГОЛОДА В КАЗАХСТАНЕ В ТРУДАХ ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ.....	301
Хаким А.Е. ТОПОНИМЫ МОГУЛИСТАНА В «ТАРИХ-И РАШИДИ».....	307
Шакенов С.Т., Ергабылов А.Е., Рысбек Б. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ДРЕВНЕЙ МЕТАЛЛУРГИИ НА ТЕРРИТОРИИ КАЛБА-НАРЫМСКИХ ПРЕДГОРИЙ.....	317
Шалдарбекова А. К ВОПРОСУ О ХРОНОЛОГИИ ТЮРКСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ.....	323
Шалдарбекова А.Б. ОСОВРЕМЕННОМ СОСТОЯНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	328
Шарапова К. ИДЕЯ НЕЗАВИСИМОСТИ В ТРУДАХ МУСТАФЫ ШОКАЯ.....	333
Шоинжанова М.Т., Уалтаева А.С. НАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР В КАЗАХСКО-ИНДИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ).....	338
Эрейли А.Б., Макашева К., Шалкеева З. ПОТЕНЦИАЛ ОРГАНИЗАЦИЙ ИСЛАМСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В УРЕГУЛИРОВАНИИ КОНФЛИКТОВ.....	345

CONTENTS

Aliakbarova A., Dukenbaeva Z. HISTORY OF KAZAKH DIASPORA IN TURKEY.....	5
Gubaidullina M.S., Lu Qui, Suinaliyev A.A. KAZAKHSTAN –RUSSIA RELATIONS AND EURASIAN DIPLOMACY.....	11
Zhaksylykov A., Mazhen E., Zhamashev A. RELIGIOUS MOTIVES IN THE POETRY OF THE BUKHAR ZHYRAU.....	20
Zhanseitova M.M. THE VICTIM OF REPRESSION ASYLBEK SEITOV.....	29
Zhanuzak R.Zh. MAJOR ISSUES IN THE WORK OF KAZAKH DEPUTIES OF THE STATE DUMA (1906-1907).....	34
Zhorayeva G.T. HISTORY OF THE NATIONAL INTELLIGENTSI APERSECUTION.....	40
Zhumanova A. LANGUAGE REFORM IN THE EDUCATION SYSTEM AND ITS IMPLEMENTATION IN 1940-1980s.....	46
Dzhursunbaev B.A. POSITIONS OF NATIONAL SOCIAL AND POLITICAL ORGANIZATIONS OF TURKESTAN IN CONNECTION WITH THE FORMATION OF SOVIET POWER.....	61
Ikram N.A. REASONS AND CONSEQUENCES OR THE UZUNAGACH.....	73
Issova L., Stybayev B. THE STATE AND PROSPECTS OF THE KAZAKH-HUNGARIAN RELATIONS DEVELOPMENT AT THE PRESENT STAGE.....	79
Kattabekova N.K. TENGGRI OF THE ANCIENT TURKS.....	87
Kurkeyev E.M. SOME QUESTIONS OF ETHNIC AND NATIONAL IDENTITY.....	94
Kyizatova S.M. INTER-ETNIC MARRIAGES OF THE KAZAKH YOUTH AND THE DEVELOPMENT TRENDS.....	99
Kabdoldina K.K. THE PROBLEM OF EQUALITY OF KAZAKH WOMEN IN SOVIET KAZAKHSTAN.....	106
Kaliolla A., Sharypkazy N. DISCOVERY OF THE CHINESE “LETTERS ON THE BONES” AND THEIR INTRODUCTION INTO SCIENTIFIC CIRCULATION.....	113
Kassabekova E. OVERVIEW OF THE RELIGIOUS TRADITIONS OF THE KAZAKH PEOPLE.....	121
Kozybakova F.A., Bekmash A.S. FROM THE HISTORY OF RAYIMBEK BATYR AND HIS MAUSOLEUM.....	129
Konyrbayev N. SANDCRAFTS OF THE KAZAKHS OF THE OMSK DISTRICT IN THE END OF THE 19th CENTURY.....	137
Kuanbay O. HISTORICAL SINGLE ROOTEDNESS OF KAZAKH AND JAPANESE LANGUAGES.....	144
Lebayev F.R. FORMATION OF THE SEMEY INTERNAL DISTRICT: HISTORIOGRAPHICAL ASPECT.....	166
Maulit B., Sharypkazy N. THE FORMATION FACTOR OF IMAGE OF CHINA.....	174
Myrzabekov M.S., Myrzabekova R.S. BASIC PRINCIPLES OF USA FOREIGN POLICY UNDER G.W.BUSH.....	186
Nursultanova L.N., Aubakirova D.N. KAZAKHSTAN-EUROPEAN INVESTMENT PROJECTS.....	197
Omarova G.A., Murzakhodzhayev K.M. ETHNIC-DEMOGRAPHICAL DEVELOPMENT OF THE POPULATION OF KAZAKHSTAN (1999-2018).....	207
Sandybaeva A.D. SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN THE CITY OF TURKESTAN (LATE XIX - EARLY XX CENTURIES).....	215

Satenova M.R., Shalabaeva A.B. FROM THE HISTORY OF THE ACCEPTANCE OF RUSSIAN GOVERNMENT BY THE KAZAKHS OF THE SENIOR ZHUZ.....	222
Saken S.I. NOGAI ERA AND KAZAKH EPIC.....	232
Smagulov B. THE GENEALOGICAL GROUP “QOJA” IN THE ETHNIC COMPOSITION OF THE KAZAKHS IN THE XVIII – XX CENTURIES.....	243
Tanatarova Zh., Maratova S. PUBLICLY POLITICAL AND CULTURAL-HISTORICAL CONNECTIONS BETWEEN KAZAKHSTAN AND TURKEY (INDEPENDENCE YEARS).....	259
Tasilova N.A. THE ROLE OF KHAN'S TOWEKEL IN STRENGTHENING OF KAZAKH STATEHOOD AND ITS FOREIGN POLICY.....	263
Tokbergenova Z.S. THE ACTIVITIES OF JADIDISM MOVEMENT IN TURKESTAN REGION.....	271
Tokbolat S.T. RELATIONS OF POLITICAL ORGANIZATIONS IN THE TURKESTAN REGION WITH THE BOLSHEVIKS.....	284
Ualtaeva A.S., Otar A.N. G.N. BUKEIKHANOV – PUBLICFIGURE AND STATESMAN.....	296
Urazmagambetov N.N. STUDYING THE KAZAKHSTAN’S FAMINE ISSUE IN THE WRITINGS OF FOREIGN SCHOLARS.....	301
Khakim A. TOPONYMS OF MOGHULISTAN IN «TARIKH-I RASHIDI».....	307
Shakenov S.T., Ergabylov A.E., Rysbek B. SOME ISSUES IN STUDYING THE HISTORY OF ANCIENT METALLURGY IN THE TERRITORY OF THE KALBA-NARYM FOOTHILLS.....	317
Shaldarbekova A. TO THE QUESTION OF THE CHRONOLOGY OF THE TURKIC CIVILIZATION.....	323
Shaldarbekova A. ON THE CURRENT STATE OF NATIONAL IDENTITY IN KAZAKHSTAN: HISTORICAL ASPECT.....	328
Sharapova K. THE IDEA OF INDEPENDENCE IN THE WRITINGS OF MUSTAFA SHOKAY.....	333
Shoinzhanova M.T., Ualtayeva A.S. NATIONAL CHARACTER IN KAZAKH AND INDIAN LITERATURE (COMPARATIVE ANALYSIS).....	338
Ereyli A.B., Makasheva K., Shalkeyeva Z. POTENTIALS OF THE ORGANIZATION OF THE ISLAMIC COOPERATION (OIC) TO CONFLICT RESOLUTION.....	345

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2019. 2(18)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.06.2019.
Пішімі 70x100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй